

FEATURES OF SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN INCLUSIVE EDUCATION

Berdiyborov Khurshid Farxod ugli

Lecturer, Department of Special Pedagogy Jizzakh State Pedagogical University

E-mail: berdiyborovxurshid1@gmail.com

Abstract. This article analyzes the specific pedagogical and psychological features of the development of speech in children with mental retardation in inclusive education. Difficulties in the formation of phonetic, lexical and grammatical aspects of speech in students with mental retardation and their impact on the educational process are highlighted. Also, correctional and pedagogical approaches aimed at developing communicative competence, expanding vocabulary, improving coherent speech and ensuring social adaptation of this category of children in an inclusive education environment are considered. The results of the study serve to substantiate the effectiveness of innovative methods and individual approaches supporting speech development.

Keywords: inclusive education, children with mental retardation, speech development, communicative competence, correctional and pedagogical activities, coherent speech, vocabulary, social adaptation, special pedagogy, individual approach.

INKLYUZIV TA'LIMDA AQLI ZAIF BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Berdiyborov Xurshid Farxod o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

berdiyborovxurshid1@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida aqli zaif bolalar nutqini rivojlantirishning o'ziga xos pedagogik va psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda nutqning fonetik, leksik va

грамматик tomonlarining shakllanishidagi qiyinchiliklar hamda ularning ta'lim jarayoniga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'lim muhitida ushbu toifadagi bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, lug'at boyligini kengaytirish, bog'lanishli nutqini takomillashtirish va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashga qaratilgan korreksion-pedagogik yondashuvlar ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi innovatsion metodlar va individual yondashuvlarning samaradorligini asoslashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, aqli zaif bolalar, nutq rivojlanishi, kommunikativ kompetensiya, korreksion-pedagogik faoliyat, bog'lanishli nutq, lug'at boyligi, ijtimoiy moslashuv, maxsus pedagogika, individual yondashuv.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бердияров Хуршид Фарход угли

Преподаватель кафедры специальной педагогики Джизакского государственного педагогического университета E-mail: berdiyorovxurshid1@gmail.com

Аннотация. В данной статье анализируются специфические педагогические и психологические особенности развития речи у детей с умственной отсталостью в условиях инклюзивного образования. Выделены трудности в формировании фонетических, лексических и грамматических аспектов речи у детей с умственной отсталостью и их влияние на образовательный процесс. Также рассмотрены коррекционно-педагогические подходы, направленные на развитие коммуникативной компетентности, расширение словарного запаса, улучшение связной речи и обеспечение социальной адаптации этой категории детей в условиях инклюзивного образования. Результаты

исследования служат обоснованием эффективности инновационных методов и индивидуальных подходов, поддерживающих развитие речи.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с умственной отсталостью, развитие речи, коммуникативная компетентность, коррекционно-педагогические мероприятия, связная речь, словарный запас, социальная адаптация, специальная педагогика, индивидуальный подход.

Kirish

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish va alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga integratsiya qilish davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki bolalarning ijtimoiylashuvi, kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Aqli zaif bolalarda bilish jarayonlarining rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlar nutq faoliyatining shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur toifadagi bolalarda lug'at boyligining cheklanganligi, fonematik idrokning yetarli rivojlanmaganligi, grammatik tuzilmalardan foydalanishdagi qiyinchiliklar hamda bog'lanishli nutqning sust rivojlanganligi kuzatiladi. Shu sababli inklyuziv ta'lim sharoitida ularning nutqini rivojlantirishga qaratilgan korreksion-pedagogik ishlarni ilmiy asosda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi inklyuziv ta'lim muassasalarida aqli zaif bolalar nutqini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda samarali pedagogik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Aqli zaif bolalar rivojlanishining psixologik-pedagogik asoslari L.S.Vigotskiy, M.S.Pevzner, V.V.Lebedinskiy, A.R.Luriya, S.L.Rubinshteyn va boshqa olimlar tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, nutq

rivojlanishi bilish faoliyati, tafakkur va ijtimoiy tajribaning shakllanishi bilan uzviy bog‘liqdir.

L.S.Vigotskiy aqli zaif bolalarda mavjud rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash va yaqin rivojlanish zonasiga tayangan holda korreksion ta’limni tashkil etish zarurligini ta’kidlagan. A.R.Luriya esa nutq faoliyatining neyropsixologik mexanizmlarini tahlil qilib, nutq buzilishlarini korreksiyalashda kompleks yondashuv muhimligini asoslagan.

Zamonaviy maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim nazariyalarida bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda differensial va shaxsga yo’naltirilgan ta’lim texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo’naltirilgan va inklyuziv yondashuvlar tanlandi.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi: ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish; pedagogik kuzatuv; suhbat va savolnoma; diagnostik topshiriqlar; bolalar nutqini o’rganish va baholash; pedagogik tajriba-sinov ishlari; olingan natijalarni statistik tahlil qilish. Mazkur metodlar aqli zaif bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi hamda inklyuziv ta’lim muhitining ushbu jarayonga ta’sirini aniqlash imkonini berdi.

Natija va muhokamalar

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, inklyuziv ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan aqli zaif bolalarda nutq rivojlanishining quyidagi xususiyatlari kuzatiladi:

Birinchidan, faol va passiv lug‘at hajmi tengdoshlarga nisbatan kamroq bo‘lib, yangi so‘zlarni o‘zlashtirish jarayoni sekin kechadi. Bolalar ko‘pincha umumlashtiruvchi tushunchalarni qo‘llashda qiyinchilikka duch keladilar.

Ikkinchidan, grammatik qurilmalarni qo‘llashda xatolar ko‘p uchraydi. Gap tuzishda so‘zlarning tartibini saqlash, kelishik va zamon qo‘shimchalaridan to‘g‘ri foydalanish yetarli darajada shakllanmaganligi aniqlandi.

Uchinchidan, bog‘lanishli nutqning rivojlanish darajasi past bo‘lib, voqea-hodisalarni izchil bayon qilish, matn mazmunini qayta hikoya qilish va mustaqil fikr bildirishda qiyinchiliklar mavjudligi kuzatildi. Shu bilan birga, inklyuziv sinflarda tashkil etilgan maxsus korreksion mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar, kommunikativ treninglar va guruhli faoliyatlar natijasida bolalarning lug‘at boyligi, muloqot faolligi hamda bog‘lanishli nutq ko‘rsatkichlarida ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi.

Muhokama

Olingan natijalar maxsus pedagogika sohasidagi mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan uyg‘unlik kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aqli zaif bolalarda nutq rivojlanishining sustligi asosan bilish faoliyatining o‘ziga xosligi bilan bog‘liq. Shu sababli nutqni rivojlantirish ishlari faqat til materialini o‘rgatish bilan cheklanmasligi, balki tafakkur, idrok, xotira va ijtimoiy muloqotni rivojlantirish bilan uzviy bog‘liq holda olib borilishi zarur.

Inklyuziv ta’lim muhiti bolalarning tengdoshlari bilan tabiiy muloqotga kirishishi uchun qulay sharoit yaratadi. Bu esa kommunikativ tajribaning boyishiga, nutqiy faollikning ortishiga va ijtimoiy moslashuvning yaxshilanishiga xizmat qiladi. Biroq mazkur jarayonning samaradorligi pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi va individual yondashuvni ta’minlay olish darajasiga ham bog‘liqdir.

Xulosa

Inklyuziv ta’lim sharoitida aqli zaif bolalar nutqini rivojlantirish ularning ta’limiy va ijtimoiy muvaffaqiyatini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Tadqiqot natijalari aqli zaif bolalarda lug‘at boyligi, grammatik tuzilma va bog‘lanishli nutqning rivojlanishida muayyan qiyinchiliklar mavjudligini ko‘rsatdi.

Nutq rivojlanishini samarali tashkil etish uchun: individual va differensial yondashuvni qo‘llash; korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni muntazam tashkil etish; didaktik o‘yinlar va interaktiv metodlardan foydalanish; ota-onalar va pedagoglar hamkorligini

kuchaytirish; kommunikativ faoliyatni rag‘batlantiruvchi inklyuziv muhit yaratish zarur. Mazkur yondashuvlar aqli zaif bolalarning nutqiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va ta’lim jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vigotskiy L. S. Osnovy defektologii. Moskva : Pedagogika, 1983.
2. Pevzner M. S. Deti-oligofreny. Moskva : Akademiya, 2002.
3. Lebedinskiy V. V. Narusheniya psixicheskogo razvitiya u detey. Moskva : Akademiya, 2012.
4. Luriya A. R. Osnovy neyropsixologii. Moskva : Akademiya, 2006.
5. Rubinshteyn S. L. Osnovy obshchey psixologii. Sankt-Peterburg : Piter, 2003.
6. Ayupova M. Y. Maxsus pedagogika. Toshkent : Fan va texnologiyalar, 2020.
7. Muminova L. R. Maxsus pedagogika asoslari. Toshkent : O‘qituvchi, 2019.
8. Shoumarov G‘. B. Maxsus psixologiya. Toshkent : TDPU nashriyoti, 2017.
9. Po‘latova P. M. Inklyuziv ta’limning pedagogik asoslari. Toshkent : Tafakkur, 2021.
10. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2020.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–6084-son Farmoni. Toshkent, 2020.
12. Yusupova M. A. Mehnat faoliyati orqali maxsus ehtiyojli bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik omillari // Uzluksiz ta’lim. 2021. № 4(2). B. 35–42.